K Tablicovmu historiografickému konceptu slovenskej literatúry

GIZELA GÁFRIKOVÁ, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

Koncepčne i metodicky najdôležitejšie práce z oblasti uhorskej *historie litterarie*, ktoré v priebehu 18. storočia vytvorili autori uhorského, resp. hornouhorského vzdelaneckého prostredia (predovšetkým Rotaridesove *Historiae Hungaricae litterariae antiqui medii atque recentioris aevi lineamenta* – Náčrt *historie litterarie* Uhorska starého, stredného a nového veku, 1745 a Valaského *Conspectus reipublicae litterariae in Hungaria* – Prehľad vzdelaneckej a literárnej obce v Uhorsku, 1785), vychádzali z metodologických podnetov rovnomennej nemeckej „baconovsky" orientovanej disciplíny.[1] Spolu s ďalšími pokusmi o historiografické spracovanie uhorskej vzdelanosti a písomníctva boli osnované na štátnopoliticko-územnom princípe. Tento aspekt bol evidentný aj v regionálne vymedzených prácach (J. I. Dežerický, A. Šmál / Schmal). Literárnym jazykom všetkých predstaviteľov tejto disciplíny bola reč vtedajšej učenej Európy, latinčina, ktorá v multietnickom a mnohojazykovom Uhorsku po stáročia spĺňala aj integračnú funkciu dorozumievacieho prostriedku na všetkých dôležitých úrovniach administratívneho a verejno-politického života.

Patriotizmus autorov uhorskej *historie litterarie* sa celkom prirodzene prejavil v časových i priestorových dimenziách ich historiografických projektov. Pre Michala Rotaridesa (1715 – 1747) bolo úplným a celistvým kultúrno-vzdelanostným organizmom iba územie Uhorska so všetkými „pripojenými dŕžavami"; podobný prístup je samozrejmý aj pre Alexia Horányiho (1736 – 1809) či Pavla Valaského (1742 –1824). Historické počiatky uhorského kráľovstva spájajú všetci – často skôr na úrovni oficiálnej dobovej konvencie – s hunsko-skýtskou „prehistóriou" Uhrov/Maďarov. Pri výklade začiatkov kresťanstva a štátnosti v Uhorsku je pre nich určujúca svätoštefanská tradícia, ktorej „prispôsobujú" aj vtedajšie poznatky o cyrilometodskej misii a o „Svätoplukovom kráľovstve".[2] Popri vlastenecky oslavnej dikcii je napokon u všetkých zreteľne prítomný aj polemicko-obranný akcent, namierený proti tradičnej európskej verejnej mienke o civilizačnej a kultúrnej „retardovanosti" Uhorska.

Na druhej strane pri uvádzaní údajov o jazyku jednotlivých písomností, resp. tlačí každý zo spomínaných autorov na istej úrovni reflektuje aj etnický aspekt. Táto – niekedy skôr nezámerná a podvedomá – reflexia začína najmä v druhej polovici 18. storočia zreteľne narúšať stavovsko-politický obsah pojmu „natio". K príznačným dobovým výrokom patrí z tohto hľadiska poznámka Pavla Valaského o tzv. hallskej (Belovej a Krmanovej) edícii Svätého písma z roku 1722: „*náš národ* v Uhorsku nemal dovtedy vlast-

---

[1] BRTÁŇOVÁ, E.: Rotaridesova súvaha dejín uhorskej vzdelanosti. In: GÁFRIKOVÁ, G. a kol.: *Pannonia docta / Učená Panónia*. Z predhistórie uhorsko-slovenskej literárnej historiografie. Bratislava : VEDA, 2003, s. 171; GÁFRIKOVÁ, G.: Od *historie litterarie* k literárnej histórii. In: *Pannonia docta...*, s. 13 – 14, 26 – 34.

[2] GÁFRIKOVÁ, G.: Niekoľko poznámok k Dežerického *Obrane pestovania vzdelanosti v Uhorsku...* In: *Pannonia docta...*, s. 150 – 151.

né vydanie Biblie" („Carebat *nostra natio* in Hungaria editione propria Bibliae"). Formulácia nasvedčuje, že mal na mysli *slovenskú* (i keď v danom prípade predovšetkým evanjelickú a. v.) kultúrnu pospolitosť.[3]

Štátnopoliticky, resp. teritoriálne určené súradnice nadetnicky chápaného uhorského kultúrneho spoločenstva začína koncom 18. a na prelome 19. storočia čoraz razantnejšie preskupovať dôraz na jazykové (etnické) kritériá, ktorý má svoje viac či menej výrazné precedensy už v predchádzajúcich storočiach.[4] Otvára sa tak proces diferenciácie jednotlivých etnických, resp. národných individualít, ktorý sa v rámci habsburskej monarchie zároveň prekrýva so zdĺhavou „transformáciou" stavovsky usporiadanej spoločnosti na občiansku spoločnosť.

V naznačených komplikovaných podmienkach nemohol mať tento proces (smerujúci od „krajinského" patriotizmu k jazykovo národnému uvedomovaniu) taký relatívne bezprostredný priebeh, aký bol príznačný hoci pre českú societu. V posledných dvoch decéniách 18. storočia a v prvých desaťročiach 19. storočia však neodvratne dochádza k rozvinutiu národnouvedomovacieho hnutia aj v slovenskom prostredí.

Dovtedajšie zložité peripetie historického vývinu slovenského etnika viedli k zodpovedajúcim konzekvenciám. Ich výsledkom bolo sformovanie dvoch názorových prúdov s odlišnými – konfesionálnymi tradíciami podmienenými – východiskami chápania národnej sebaidentifikácie. Skupina katolíckych osvietenských intelektuálov (bernolákovci) považovala Slovákov za samostatný kmeňový (národný) subjekt. Pre evanjelickú vzdelaneckú elitu bola v dôsledku nepriaznivých náboženských pomerov záväzná stáročná duchovná a najmä *jazyková* tradícia, na základe ktorej Slovákov pokladali za súčasť spoločného „kmeňa" s Čechmi a Moravanmi. Pretrvávajúca absencia štátnou, či aspoň cirkevnou administratívou vymedzených hraníc územia obývaného Slovákmi navyše komplikovala aj teritoriálne definovanie vlasti, pri ktorom dochádzalo k príznačnej diskrepancii[5], Krčméryho obrazným pomenovaním vyjadrenej ako „hľadanie vlasti"[6].

Táto schematická sumarizácia je, samozrejme, iba nevyhnutným zjednodušením v skutočnosti omnoho štruktúrovanejšej a diferencovanejšej reality (spomeňme aspoň prvé inštitucionalizované uznanie etnicky slovenského územia v zákonných článkoch žilinskej synody evanjelickej a. v. cirkvi z roku 1610, málo známy návrh uhorských jakobínov na zriadenie Uhorskej federatívnej republiky s osobitne vymedzenou slovenskou provinciou a i.).

Prvý pokus o historiografický model slovenskej literatúry koncipovaný na jazykovo-etnických princípoch, na ktorý sa za týchto okolností podujal jeden z kľúčových predstaviteľov prvej fázy národného obrodenia, prívrženec česko-slovenskej jazykovej a kultúrnej spolupatričnosti Bohuslav Tablic, nesie ešte mnohé znaky vyššie naznačených protirečení.

---

[3] Podobne interpretujú Valaského poznámku aj iní autori (ĎUROVIČ, J.: *Evanjelická literatúra do tolerancie*. Turčiansky Svätý Martin, 1940, s. 274).

[4] GÁFRIKOVÁ, G.: Od *historie litterarie* k literárnej histórii. In: *Pannonia docta...* , s. 20.

[5] KOWALSKÁ, E.: Patriotizmus a národné vedomie v osvietenstve. In: *Slovenská literatúra*, roč. 51, 2004, č. 4, s. 249 – 259.

[6] KRČMÉRY, Š.: *Dejiny literatúry slovenskej II*. Bratislava : Tatran, 1976, s. 29.

Tablic patril k tej generácii uhorsko-slovenských vzdelancov protestantského kultúrneho prostredia, ktorá po absolvovaní zahraničných univerzitných štúdií vstupovala do praktického (v slovenských podmienkach predovšetkým kazateľsko-pastoračného a učiteľského) života s entuziastickou osvietenskou predstavou o možnostiach účelného zasahovania do spoločenského diania prostredníctvom vzdelávacej a výchovnej činnosti. Za najvýznamnejší prostriedok rozvoja intelektuálnych a citových schopností („rozumu a srdce") slovenskej pospolitosti považoval v týchto intenciách vzdelanie a knižnú kultúru vôbec (v dobovej terminológii označovaných pojmom *literné umění / umení*).

Najvhodnejšiu formu prebúdzania záujmu o vzdelanie našiel Tablic v poézii, ktorá podľa jeho presvedčenia najviac konvenuje mentálnemu a emocionálnemu ustrojeniu („*prirodzenosti*") Slovákov: „Básně zajisté a zpěvy národ náš od přirození sobě libuje; básně mají něco do sebe, což srdce člověka i v nejhlubším jeho vnitřku jímá; ony – jakž i historie literatury jiných národů o tom svědčí – rozkřesávají onen svatý oheň lásky k liternímu umění, kterýž, jestli se jednou v srdci člověka sňal, stává se v něm neuhasitedlným, a pomalu celého člověka tak opanuje, že potom po knihách, jako žíznivý po nápoji, dychtí, k jejich čtení příležitosti hledá, a prázdné od povolání svého hodiny tímto užitečným zaměstknáním vyplňuje" (*Předmluva*. Paměti... I, 1806).

Tablicovo rozhodnutie podieľať sa na osvietenskom kultivovaní slovenskej spoločnosti preto popri iných aktivitách dosť jednoznačne smerovalo k rozvinutiu vlastnej pôvodnej i prekladateľskej básnickej tvorby s príznačne širokým tematickým, štýlovým i žánrovým diapazónom.[7] Tvorivé začiatky jeho básnickej činnosti (pokiaľ vylúčime stredoškolské juvenílie) siahajú do obdobia štúdií v Jene, kde sa okrem prípravy na povolanie evanjelického a. v. duchovného venoval aj štúdiu „litterarum humaniorum" a osvojoval si cudzie jazyky (angličtinu a francúzštinu).

Básnickými prvotinami debutoval Tablic v českých periodikách (Puchmajerove almanachy). Niektoré z nich (zväčša prepracované) zaradil medzi pôvodné a preložené básnické texty, ktoré v rokoch 1806, 1807, 1809 a 1812 usporiadal do štyroch zväzkov označených jednoduchým titulom *Poezye*.

Prvý pozornejší analytik Tablicových „estetických snáh" už dávnejšie poznamenal, že charakteristickým znakom celej Tablicovej spisovateľskej činnosti bol *historizmus*.[8] Oprávnenosť tohto tvrdenia dokazuje aj Tablicov systematický a vytrvalý záujem o slovenské literárne pamiatky.

Už v roku 1804 vydáva v Skalici reedíciu čitateľsky populárnej, v tom čase už iba v odpisoch dostupnej skladby Štefana Pilárika st. (*Sors Pilarikiana aneb Příhody Štěpána Pilárika*), ktorá o rok neskôr vychádza i v prvom zväzku jeho antológie *Slovenští veršovci*. V predhovore Tablic pozoruhodne odôvodňuje spoločensko-historické i literárne aspekty edície a vysvetľuje svoje „kultivačné" editorské postupy, ktoré uplatnil najmä v rovine jazykových prostriedkov (hláskoslovné, morfologické i lexikálne počešťovanie originálu). Potvrdzuje pritom zmysel pre rekonštrukciu historického faktu, ale i pre osvetlenie mimoliterárnych stimulov slovesnej tvorby.

---

[7] VOJTECH, M.: Dva pohľady do dejín slovenskej poézie 19. storočia. In: *Studia Academica Slovaca 31*. Prednášky XXXVIII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Bratislava, s. 236 – 248.

[8] BUJNÁK, P.: Estetické snahy Bohuslava Tablica. In: *Zo slovenskej estetiky*. Bratislava, 1957, s. 33.

Na problém slovenskej literárnej minulosti však Tablica podľa vlastných slov upriamila aj otázka zaraditeľnosti vlastnej básnickej tvorby do domácej tradície. Svoj pokus o retrospektívny prehľad slovenskej literatúry deklaruje v predslove ako historicky rekonštruovaný komplement svojich básnických – pôvodných i preložených – textov, ktorý mal zároveň podnecovať tvorivé ambície súčasníkov, resp. anticipovať priaznivú literárnu budúcnosť: „Když pak sem k této práci přistupoval, tedy přirozená věc byla na to pomysleti, co již medle v předešlých časích od našich Slováků v poetském umění učiněno jest? a tu ptaje se na stará písma, a prohlédaje rukopisy církevní a literární historie přeběhlých století, natrefil jsem na muže na literatuře slovenské výborně zasloužilé, jichžto jména, příběhy a práce hodny jsou té cti, aby jejich památka u vděčného potomstva v požehnání pozustala. Z té příčiny *představil jsem těmto Poezyím Paměti česko--slovenských veršovcův ješto buďže v Uhřích zrozeni, aneb aspoň v Uherské zemi živi byli*, abych tak pěkným příkladem těchto dobřezaslaužilých mužuv, své milé vlastence k následování jejich chvalitebných šlepějí probudil" (*Předmluva.* Paměti... I, 1806; zdôr. G. G.).

Paměti česko-slovenských básnířův aneb veršovcův, kteříž se buďto v Uherské zemi narodili, aneb aspoň v Uhřích živi byli, tvorili úvodnú časť jednotlivých zväzkov *Poezyí*; majú teda identické bibliografické údaje o mieste a o roku vydania (Vacov, 1806, 1807, 1809 a 1812). Ich text je členený do paragrafovaných kapitol, ktoré obsahujú predovšetkým 77 portrétov jednotlivých autorských osobností.

Zásadný význam Tablicovho literárnohistoriografického projektu spočíva predovšetkým v razantnom geste, ktorým z dvoch odlišne štruktúrovaných kultúrnych komplexov (jazykovo „heterogénneho" celouhorského a jazykovo „homogénneho" /spisovno-/ českého) vyčlenil relatívne konzistentný celok (uhorsko-)slovenských autorských osobností a textov s uplatnením nároku na jeho autentickosť a historickú identitu. Suverenitu jeho postupu zvýrazňuje aj *jazyk* diela, ktorý z „učeného" diskurzu vyraďuje – v uhorskej (i v českej) *historii litterarii* dominantnú – latinčinu.

Na druhej strane ústredný titul diela – *Paměti* – ešte nápadne pripomína názvy prác Tablicových domácich predchodcov; v listoch brnianskemu cenzorovi J. P. Cerronimu označuje svoj literárnodejepisný pokus ďalšími podobnými inojazyčnými ekvivalentmi: *„Nachrichten", „Memorabilia", „Skiagraphia", „Verzeichnis".*[9]

V nejednom ohľade nasleduje Tablic predchodcov i vo viacerých metodických postupoch, na ktoré poukážeme aspoň v stručnom prehľade.

Ako periodizačné kritérium používa konvenčný chronologický postup podľa storočí, zaužívaný prinajmenšom v stredouerópskej kultúrnej historiografii aj zásluhou európsky populárnej príručky Ch. Heumanna (*Conspectus reipublicae literariae*) vydávanej v priebehu celého 18. storočia.[10]

Tablicove formulácie v predhovore avizujú, že jeho zámer príliš nepresahoval ambíciu zaznamenať „mená, príbehy a práce" slovenských autorov predchádzajúcich storočí. Uplatňuje pritom *historiou litterariou* „vypracovanú" šablónu *vita et scripta.*

---

[9] BRTÁŇ, R.: *Bohuslav Tablic. Život a dielo.* Bratislava, 1974, s. 105.

[10] GÁFRIKOVÁ, G. a kol.: *Pannonia docta...*, s. 323 – 326.

V štruktúre jednotlivých životopisov sú citeľne prítomné nielen – od antiky tradované – žánrové pravidlá biografie (vrátane využívania „laertiovských" anekdot). Zreteľne sa v nej odráža i pôdorys domácej žánrovej modifikácie príležitostnej biografistiky (laudatio funebris). Podobne ako autori uhorskej (ale i českej) *historie litterarie* Tablic zaznamenáva aj údaje o nobilite. Pojem *vlasť* často používa pri osobných dátach ešte v humanistickom význame *rodisko* (výraz *vlastenec* znamená uňho v istom kontexte *rodáka*): „Vlast tohto zemanského rodu muže byla Velká Paluze"; „Tak se tento muž od své vlasti Pondělku jmenoval" a pod.

V bibliografickej časti portrétov je Tablic mimoriadne dôsledný. Uvádza zoznamy nielen tlačou vydaných, ale i rukopisne zachovaných textov, v ktorých možno nájsť údaje o viacerých neskôr nezvestných dielach.[11] Nešetrí ani početnými ukážkami; i keď ich upravuje podľa gramatických pravidiel češtiny, neraz predstavujú jediné zachované znenie medzičasom stratených alebo nezvestných originálov (o. i. Krmanovo elógium *Chvála budiž tobě...*).

I pri sústredenosti na autorské „profily" nemožno Tablicovi uprieť ani ašpirácie na vytvorenie celistvejšieho obrazu slovenskej literárnej minulosti. Pozoruhodný a jedinečný je pritom jeho (zatiaľ nedocenený) pokus o rekonštrukciu jej počiatkov prostredníctvom dokladov o *ústnej* tradícii domácej slovesnosti (Zpěvů mezi Slováky libování, Rumové starých slovenských zpěvů). Vďaka záujmu o Jána Silvána, ktorého „spisovatelé uherské literární historie" vôbec nezaevidovali a „někteří z našich Slováků" považovali za českého autora, objavil Tablic i autorsky anonymný žáner, historickú pieseň (Pozdnější slovenské zpěvy).

V ďalších kapitolách sa – i keď na obmedzenom priestore – pokúsil o súhrnnejšiu charakteristiku spoločenských a kultúrnohistorických okolností (Překážky zrůstu básnířského umění století 16-ho, Cena zpěvů básnířův století 17-ho slovenských, Reflexie o veršovcích století 18. a o ceně jejich zpěvů). Najmä v týchto pasážach možno nájsť – zrejme iba sprostredkovane (Valaského *Conspectus*) osvojené – náznaky „baconovských" metodologických zásad, požadujúcich skúmanie príčin „zrůstu" či nepriaznivého stavu „poetského umění".

Na rozdiel od generácie autorov *historie litterarie* Tablic odlišne – i keď nie v úplne vyhranenom zmysle – chápe pojem *literatúra*. Aj pri zjavne osvietensky formulovanej vzdelávacej a osvetovej funkcii ho do značnej miery „uvoľňuje" zo synkretických väzieb na vzdelanosť, školstvo, rozmanité náukové disciplíny a pod. V takomto „rozšírenom" význame ho nahrádza – v predspisovnej slovenčine i v češtine dlhodobo zaužívaným – výrazom *literní umění*; rovnako sa však uňho nájdu príklady synonymického používania obidvoch pojmov.

Pod konkrétne vymedzeným pojmom *slovenská literatúra* Tablic na druhej strane „synekdochicky" rozumie iba básnické výtvory, resp. literárnu tvorbu realizovanú *veršovou formou*. Táto zdanlivo markantná „selekcia" nemusela byť – ako sa zvykne uvádzať

[11] Túto stránku *Pamětí* vyzdvihol B. Jedlička, ktorý Tablica zaradil do „obrazu vývoje české metody literárně dějepisné" (JEDLIČKA, B.: *Dobrovského „Geschichte" ve vývoji české literární historie*". Praha, 1934, s. 174).

– výlučne výsledkom „subjektívne osnovanej motivácie".[12] Tablicov postup totiž sotva možno odvodzovať výhradne z faktu, že sám bol tvorivo aktívny ako básnik. Charakter v tom čase známej a zachovanej (ľudovej i umelej) slovesnej produkcie uhorsko-slovenskej proveniencie do značnej miery zodpovedal jeho predstave o *slovenskej literatúre* a nepriamo potvrdzoval i Tablicovo presvedčenie o *prirodzených* vlohách príslušníkov slovenského/slovanského národa „k básnířství a k skládání zpěvů", „objektivizované" i názormi súvekej nemeckej vedy. V čase koncipovania *Pamětí...* mu síce podľa všetkého neboli známe vydané ani rukopisné texty po slovensky písanej prózy exilových autorov 17. storočia (Masník, Milochovský a i.); sotva však možno predpokladať, že by produkciu tohto typu posudzoval na úrovni, akú venoval výtvorom „poetského umění".

Ozrejmeniu Tablicovho chápania pojmu „básnířství, aneb poetářství" bude zrejme potrebné venovať v budúcnosti hlbšiu pozornosť. Jeho stručný „podčiarový" odkaz na Komenského *Manuálník*[13] naznačuje, že prinajmenšom v štádiu koncipovania *Pamětí* bolo zhruba na úrovni školského – v intenciách *studia humaniora* nadobudnutého – vzdelania. Termín *próza* používa na druhej strane ako označenie (menej hodnotnej, resp. inokedy primeranejšej) *formy* literárneho prejavu: „Větším dílem pospolitá a obecná, a zhusta, jakž to i tehdejší věk sebou nesl, mystická myšlení, *prostočistá a pouhá někdy próza,* rýmem, na větším díle planým, přiodíná, jsou jejich charaktery aneb znamení" (Paměti... II, 1807, s. XII; zdôr. G. G.); „Mnohem lépe by byl učinil, kdyby tyto knižečky *v próze, bez rýmu* byl sepsal" (Paměti... III, 1809, s. 23; zdôr. G. G.) .

Status literárneho tvorcu bol uňho totožný s „básnířom a veršovcom" nepochybne najmä na pozadí súvekého tradičného chápania literárnosti. Ako jedno zo zásadných Tablicových kritérií pre zaradenie jednotlivých autorských osobností sa tento status vzťahoval na okruh autorov relatívne širšieho žánrového spektra najmä v 18. storočí, keď už „někteří učení Slováci" podľa jeho konštatovania neobmedzovali svoj tvorivý potenciál výlučne na tvorbu cirkevných piesní, ale „volnější uzdu svému duchu pouštějíce jiné poetické práce před sebe vzali".

Za relevantnú os slovesnej tvorby 16. – 18. storočia však Tablic (i napriek výhradám voči „mystickému" charakteru hymnológie 17. storočia) s neomylnou intuíciou označuje líniu protestantskej duchovnej piesne. Dominantné postavenie tohto žánru celkom korektne vysvetľuje ako prejav európskeho reformačného pohybu, ale zároveň aj ako výraz pochmúrnej domácej atmosféry, poznačenej vojnovými udalosťami: „Že pak v tomto věku Slováci na větším díle jen svaté písně skládali, to jim bylo tehdáž s jinými národy, k. p. Němcy, obecné... Nad to i zarmoucení časové je k skládání pobožných písní nutili..." (*Překážky zrůstu básnířského umění století XVIho.* Paměti... I, 1806, s. XXXV).

K istej redukcii literárnohistorického záberu viedlo Tablica aj kritérium literárneho *jazyka*, na základe ktorého vylúčil z okruhu svojej pozornosti rozsiahly korpus po latinsky, resp. inojazyčne písaných literárnych textov uhorsko-slovenských autorov. Jeho postup nebol však v skutočnosti taký radikálny, ako sa mu zvykne pripisovať. Latinskú,

---

[12] ŠMATLÁK, S.: K problematike syntézy slovenských literárnych dejín. In: Dejiny slovenskej literatúry I. Bratislava : NLC, 1997, s. 26.

[13] *Paměti...* I, Vacov, 1806, s. I.

nemeckú, resp. i maďarskú spisbu (vrátane textov vytvorených vo veršom neviazanej forme) zobral totiž do úvahy buď pri charakteristike činnosti (M. Bel, P. Doležal, M. Institoris Mošovský a i.), alebo aspoň na úrovni bibliografie kompletného diela jednotlivých autorských osobností. Práve tu sa ukazuje, že „básnír" je u Tablica zároveň ešte vždy „učený muž".

Konceptom výlučne v češtine (ako domácej forme literárneho jazyka) písanej slovesnej tvorby vytvoril však precedens, ktorý sa nadlho stal záväznou normou národnej literárnej historiografie.

V súvislosti s takto striktne jazykovo (-etnicky) vymedzeným projektom historickej retrospektívy slovenskej literatúry sa zvykne poukazovať na nápadnú vnútornú kontradikciu.[14] Zároveň s vyčlenením samostatného celku *slovenskej* literatúry deklaruje totiž Tablic tézu o jazykovej, literárnej a národnej *jednote* Slovákov s Čechmi a Moravanmi, ktorú prízvukuje nielen v úvodných pasážach (*Rumové starých slovenských zpěvů*), ale aj v niektorých autorských portrétoch (o. i. Michal Institoris Mošovský). Vyjadruje ju aj „terminologicky", keď popri pojme *slovenská literatúra* používa v súvislosti s jej jazykovou realizáciou spojenie *„česko-slovenský"* (*česko-slovenské*, resp. i *československé básnířství* a pod.).

Jazykové kritérium viedlo k prirodzeným konzekvenciám aj v konfesionálnej rovine. Pretože spoločným jazykom Slovákov, Čechov a Moravanov je podľa Tablicovho presvedčenia čeština, resp. česko-slovenský jazyk, ostáva mimo jeho pozornosti staršia i novovznikajúca literárna tvorba katolíckeho spektra slovenského kultúrneho prostredia, vytvorená v autorsky normovanej (J. I. Bajza), resp. „čerstvo" kodifikovanej (A. Bernolák) spisovnej forme slovenčiny. Z Tablicovho konštatovania „ačkoli pak *zdá se*, že jen evangelíci československou literaturou se obírali" (Paměti... III, s. 83; zdôr. G. G.), však predsa len zaznieva istá váhavosť. Preto treba brať do úvahy aj relatívnu nedovŕšenosť a potenciálnu koncepčnú „otvorenosť" autorovho historiografického prehľadu slovenskej literatúry. *Paměti...* mali mať podľa pôvodného autorského plánu ešte piaty zväzok (Paměti... IV, 1812, s. LXXX), v ktorom by sa už autor sotva mohol vyhnúť prinajmenšom reflexii literárneho úsilia Bajzu a bernolákovcov. Nepriamo tomu nasvedčuje báseň *Slávia věncem ozdobená*, publikovaná v poslednom zväzku *Poezyí* (1812), kde napriek ostrej polemickej pasáži adresovanej „učedlníkům Bernolákovým" zaradil medzi zveľaďovateľov *slovanskej* kultúry a vzdelanosti Juraja Fándlyho.

Vráťme sa ešte k Tablicovej téze o jazykovej, literárnej a „národnej" spolupatričnosti Slovákov s Čechmi a Moravanmi, ktorá je zjavnou anticipáciou predstáv kollárovsko-šafárikovskej generácie. Nie je bez významu, že autor ju odôvodňuje spoločnou historickou *štátnopolitickou* tradíciou: „Slováci uherští, kteříž s Moravany, jichžto za starodávna Váh a Ipel meze byly, *jednomu králi poddáni byli*, a spolu i s Čechy jako jeden a týž národ vždy se považovali, ano i nyní... tak se považovati mají" (Paměti... I, 1806, s. VI, zdôr. G. G.). Pre lepšie ozrejmenie Tablicovej predstavy hodno uviesť aj jeho argumentačne precíznejšiu formuláciu z dvadsiatych rokov 19. storočia (publikovanú až posmrtne): „Po smutném pádě království Svatoplukova Slováci... z občanského zvazku Moravanů a Čechů vystoupili sice a stali se v občanském ohledu oudy Uherského

[14] ŠMATLÁK, S.: Ref. 12, s. 26.

království, však nic-méně *jednotou mravu a řeči se svými starými společníky vždy spojeni zůstali*, právě tak jako nyní Vlaši, Němci, Polané, jichžto rozliční kmenové rozličným sice knížatům poddáni jsou, ale však jednotou řeči tuze spojeni"[15] (zdôr. G. G.).

Pokus o špecifikovanie Tablicovho chápania pojmu *národ* by si vyžadoval osobitný priestor. Jeho „definície" však nasvedčujú, že Slovákov, Moravanov a Čechov považoval za relatívne *osobitné* súčasti spoločného „kmeňového" subjektu.

Presvedčenie o dejinnej „logike" jazykovo-literárnej a „národnej" *jednoty* slovenského národného spoločenstva s Čechmi a Moravanmi ho preto nevedie k popretiu či k spochybneniu samostatnej vývojovej línie slovenskej literárnej kultúry, ale naopak, k jej *diferencovanému* vnímaniu. Rovnako neznamená na druhej strane dištanciu od spoločného stáročného kultúrneho spolužitia s ostatnými „oudy Uherského království", ktoré v dedikácii Jurajovi Zmeškalovi označuje za „společnou rozličných národů hospodu" (Poezye III, 1809, s. 2). Tablicov sústavný dôraz na „uhorsko-slovenskú" tradíciu si všimol už Bujnák, keď sa pozastavil nad tým, že „je až skoro zvláštne, že Tablic..., ktorý... zbiera len výlučne na Slovensko, vlastne Uhorsko sa vzťahujúce pamiatky literárno-historické, je tak otvorene a ostro proti všetkým odlukárom"[16].

V súvislosti s kontextmi, na pozadí ktorých sa pokúša formulovať jedinečnosť a osobitosť *slovenského* literárneho celku, operuje Tablic dvoma príznačnými pojmami vlasti. Česi, Moravania a Slováci – spojení „jednotou řeči a mravu" – sú v jeho predstave zároveň súčasťou „vyššieho" príbuzenského spoločenstva slovanských národov, ktoré vzbudzuje rešpekt počtom i rozľahlosťou. Tablic ho (v tom čase vari ako prvý) označuje symbolickým pomenovaním *Slávia*, resp. *Slavina*.[17]

S časťou slovanských a s niektorými neslovanskými národmi obývajú zase Slováci „společnou rozličných národů hospodu", vlasť na úrovni „občianskeho zväzku". Tablic ju popri označení „Uherské království" nazýva starobylým (aj u autorov *historie litterarie* značne frekventovaným) názvom bývalej rímskej provincie, Panónia (*Panonye*), ktorý do historického diskurzu uviedli v 16. storočí uhorskí humanisti.

Synonymický význam tohto pojmu vo vzťahu k názvu Uhorského kráľovstva potvrdzujú viaceré Tablicove formulácie. Na druhej strane však netreba úplne vylúčiť ani predpoklad, že používaním označenia *Panónia* mohol Tablic nepriamo pripomínať i jeho etnický podtext, ktorý možno nájsť v diele viacerých slovenských učencov 17. a 18. storočia, lokalizujúcich na územie Panónie pravlasť Slovanov.[18]

Príslušnosťou Slovákov k jazykovo-literárnej rodine *Slávie* argumentuje Tablic pri pokuse o vysvetlenie málo zreteľných predkresťanských začiatkov slovenskej slovesnosti: „Žádní však pohanských předků našich zpěvové nejsou zachováni, lečby se snad někteří u Russů aneb Poláků, aneb jiných slovenských národů byli zadrželi..." (Paměti... I, s. IV.)

---

[15] TABLIC, B.: O literních svazcích Slovákův s Čechy a Moravany v někdejší i nynější době. In: *Časopis Českého museum*, 16, sv. I, 1842, s. 581.

[16] BUJNÁK, P.: Estetické snahy Bohuslava Tablica. In: *Zo slovenskej estetiky*. Bratislava, 1957, s. 48 – 49.

[17] „Slovo Slávie jako alegorická představa všeho Slovanstva se v českém tisku básních Tablicových po prvé ozývá" (JAKUBEC, J.: *Dějiny literatury české II*. 2. vyd. Praha, 1934, s. 251).

[18] KOWALSKÁ, E.: Ref. 5, s. 253.

Prívlastok označujúci príslušnosť k „panónskej" vlasti (*Pannonius)* mu zase poskytuje presvedčivý dôkaz pri identifikácii *slovenskej* proveniencie autorov pôsobiacich neskôr v českom kultúrnom prostredí (Ján Silván).

Text viacerých spisovateľských „portrétov" (vari najtransparentnejšie v prípade Mateja Bela) napokon potvrdzuje, že Tablic vo svojom historiografickom koncepte slovenskej literatúry uplatňoval osvietensky harmonizujúcu koncepciu nekonfliktnej komplementarity dvoch určujúcich kultúrnych kontextov, v ktorých sa formoval historicky *osobitý* útvar slovenskej literárnej kultúry.[19]

Štúdia vznikla v rámci grantového projektu VEGA 1/1078/21 (Tablicov koncept literárnohistorickej retrospektívy a proces formovania osvietenskej literárnej „verejnej" mienky na Slovensku). Ved. riešiteľka Mgr. G. Gáfriková, CSc.

SUMMARY

Territorially, or more precisely, geopolitically determined coordinates of the relatively universal Hungarian cultural community, which had served as the point of departure for Hungarian (Hungarian-Slovak) representatives of *historia litteraria* (Michal Rotarides, Pavol Valaský, etc.) had been, since the 1785s, slowly re-structured by the increasing focus on linguistic (ethnic) criteria. The process of differentiation of specific national units, irrevocably disturbing the (even then) fragile balance of Hungarian community, was launched.

The book *Paměti česko-slovenských básnířů aneb veršovcův, kteříž se buďto v Uherské zemi zrodili, aneb aspoň v Uhřích živi byli (Memories of Czecho-Slovak Poets or Verse-makers Born or Living in Hungaria)* (Vacov 1806, 1807, 1809, 1812) is the first literary-historiographic project based on nationality in the history of Slovak literature. Its author, Bohuslav Tablic (1769 – 1832), tried to isolate from the Hungarian „thesaurus" the linguistically and literarily distinct unit of Slovak literary culture, seeing it as a unique and independent body with its own evolution.

This decisive gesture was, however, marked by inner contradiction. Tablic declares linguistic and „national" unity of Slovaks, Czechs and Moravians. His concept is based on the notion of their ancient *common* state (Veľká Morava), and, thus, on their *common* language. On the other hand, he does not disassociate himself from the centuries-long tradition of education and culture that Slovakia had contributed to in the Hungarian Monarchy, In this connection Tablic uses two significant concepts: *Panónia*, describing the territorial-state allegiance and the Hungarian patriotism of Slovaks, and *Slávia* (or *Slavina*) describing their linguistic and literary kinship with the „family" od Hungarian and non-Hungarian members of Slavonic nations (this kinship was of special quality when it came to Czechs and Moravians).

It is from this „intersection" of two interliterary contexts that Tablic's literary-historiographic model has not been sufficiently researched so far.

[19] GÁFRIKOVÁ, G.: Tablicov koncept literárnohistorickej retrospektívy z hľadiska medziliterárneho kontextu. In: *Literatúry ako súčasť medziliterárnych spoločenstiev*. Zborník z konferencie. Zostavil P. Koprda. Nitra, 2003, s. 241 – 248.